

12. *Потапенко В. І.* Самостійність судової влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. – Харків, 2015. – 18 с.
13. *Скавронік В. М.* Адміністративно-юрисдикційна діяльність суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Скавронік Віктор Миколайович ; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2002. – 19 с.
14. *Сердюк В. В.* Юрисдикція судів України за спеціалізацією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Сердюк Валентин Вікторович ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ, 2003. – 15 с.
15. *Штелих С. П.* Організаційно-правові аспекти інстанційної побудови системи судів загальної юрисдикції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Штелих С. П. ; Академія адвокатури України. – Київ, 2012. – 19 с.
16. *Закропивний О. В.* Територіальність як принцип побудови системи судів загальної юрисдикції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Закропивний Олександр Васильович ; Академія адвокатури України. – Київ, 2013. – 20 с.
17. *Тимченко П. М.* Проблеми судової підвідомчості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Тимченко П. М. ; Національна юридична академія України імені Я. Мудрого. – Харків, 2000. – 15 с.
18. *Гаркуша О. О.* Організація і діяльність судів цивільної юрисдикції в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Гаркуша Олександр Олександрович ; Академія адвокатури України. – Київ, 2009. – 23 с.
19. *Bulkat M.* The concept of the judicial power functions (theoretical and legal aspect) / M. Bulkat // KELM. – 2016. – № 2 (14). – Р. 3–16.
20. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
21. *Академічний тлумачний словник* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua> <http://sum.in.ua/s/zasada>

Булкат М. С. Принципи судової влади: характеристика поняття

У статті представлено результати теоретико-правового аналізу формування поняття принципу судової влади. Запропоновано авторський підхід, в основі якого твердження про те, що правову природу принципу судової влади опосередковано значеннями відповідних первинних категорій, обґрунтовано їх співвідношення. Запропоновано твердження про те, що ознака судової влади є первинною відносно принципу, який уточнює питання її функціонування; функції судової влади є основою для визначення загальних вимог функціонування судової влади, тобто принципів. Обґрунтовано, що початкові значення понять «засади» і «принципи» є фактично тотожними і відрізняються мовними характеристиками. Запропоновано авторське визначення основ поняття «принцип судової влади».

Ключові слова: принцип судової влади, ознака судової влади, функція судової влади.

Булкат М. С. Принципы судебной власти: характеристика понятия

В статье представлены результаты теоретико-правового анализа относительно формирования понятия принципа судебной власти. Предложен авторский подход, в основе которого утверждение о том, что правовая природа принципа судебной власти определяется значениями соответствующих первичных категорий, обосновано их соотношение. Предложено утверждение о том, что признак судебной власти является первичным относительно принципа, который уточняет вопрос ее функционирования; функции судебной власти являются основой для определения общих требований функционирования судебной власти, то есть принципов. Обосновано, что начальные значения понятий «основы» и «принципы» фактически тождественны и отличаются языковыми характеристиками. Предложено авторское определение основ понятия «принцип судебной власти».

Ключевые слова: принцип судебной власти, признак судебной власти, функция судебной власти.

Bulkat M. The principles of judicial power: characteristics of the concept

This paper presents the results of theoretical analysis of the legal formation of the concept of the principle of judicial power. An architectural approach, based on the assertion that the legal nature of the principle of judicial power values indirectly relevant primary categories proved their value. A statement that the features of the judicial power forms the principles that clarifies; the function of the judicial power is the basis for general requirements of the judicial power, their principles. The author bases the definition of the concept of «the principle of judicial power».

Key words: the principle of judicial power, the feature of the judicial power, the function of the judicial power.

УДК 340.1

Вячеслав Юрійович Васецький,
науковий співробітник відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК СУЧАСНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВ

Останнім часом у більшості країн світу на тлі нових викликів з боку радикальних настроїв та їхніх крайніх проявів у терористичній діяльності спостерігається активізація і навіть болісне відчуття нових тенденцій у проблемі прав людини. Ці питання набувають особливого значення у країнах розвинутої

демократії, у державах, що належать до романо-германської та англосаксонської правових систем, де потребують одночасного застосування як обмеження, пов'язані з тероризмом, так і дотримання традиційних для цих країн демократичних норм. В умовах України зазначені тенденції внаслідок відомих причин мають ознаки певних викликів стосовно навіть її існування як самостійної демократичної правової держави. Саме тому дослідження проблеми забезпечення прав людини з різних аспектів на сьогодні стає особливо актуальним питанням. Метою статті є окреслення основних тенденцій у проблемі забезпечення прав людини, які в своїй основі залишаються незмінними, але потребують більш чіткого визначення, що обумовлено сучасним розвитком демократичного суспільства.

Права людини мають універсальний характер, вони є предметом дослідження усіх галузей суспільствознавства та низки правових наук, кожна з них визначає певну галузь життєдіяльності людини. Така диференціація забезпечує поглиблене вивчення людини та найважливіших проблем її існування. З огляду на цю обставину юридична наука в галузі прав людини має складний спектр дослідження.

В умовах глобального світу права, свободи, обов'язки людини посідають основне за важливістю місце порівняно з іншими правовими явищами. Зближення національних правових систем в умовах глобалізації передбачає створення єдиних правових стандартів, насамперед у сфері прав людини, зокрема: більш чітке закріплення у європейському законодавстві поняття об'єкта захисту, оскільки щоб відповідати інтересам більшості держав, норми необхідно уніфікувати; розширення сфери та ефективності інформаційного забезпечення законодавчої діяльності; визначення характеру та значення різних факторів, які впливають на законодавчий процес; розвиток і вдосконалення механізмів захисту прав людини в соціальній, трудовій та публічно-правовій сферах; вжиття заходів щодо реалізації соціальної політики.

На сьогодні актуальним є питання визначення самого терміна «права людини», оскільки більшість як вітчизняних, так і західних провідних дослідників не надають власного визначення цього терміна.

Складною є відповідь на запитання щодо структури поняття прав людини. Різні дослідники наводять різний елементарний склад цього поняття. Така ситуація має місце у зв'язку з тим, що у різних країнах світу існують дещо різні правові системи, а відповідно – і різні погляди на структуру поняття «права людини».

У світовій правовій науці є чимало визначень терміна «права людини». Зокрема, П. Рабінович пропонує: «Права і свободи людини – це її певні можливості, необхідні для її існування та розвитку у конкретно-історичних умовах, що об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [1, с. 7–10].

М. Панкевич називає права людини багатограним соціальним явищем, яке охоплює особисті, політичні та соціально-економічні права. Однак права людини не можуть бути безмежними. Боротьба за права людини зараз виражається саме в боротьбі за межі таких прав, насамперед за їхнє юридичне закріплення та юридичну імплементацію [2, с. 51].

В. Нерсисянц зазначає, що права людини є необхідним та невід'ємним елементом всілякого права, як права взагалі, вираженням суті права як особливого типу і специфічної форми соціальної регуляції. Тому право без прав людини також неможливе, як і права людини без чи поза правом [3, с. 22].

На думку вітчизняних учених, права людини розглядаються в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. В об'єктивному значенні права і свободи людини – це система міжнародних та національних правових норм, що встановлюють правовий статус людини, закріплюють її положення, правила взаємовідносин між людьми, відносини людини (громадянина) та держави. У суб'єктивному – це можливість, яка належить конкретній людині, що передбачена правовою нормою, і діяння, що захищене державою.

М. Антонович поділяє права на: а) фізичні та особисті права; б) процесуальні права; в) політичні права і свободи; г) економічні, соціальні та культурні права; ґ) колективні права; д) права жінок та дітей [4, с. 125].

З позицій функціонування правової системи доцільною є класифікація О. Лукашевої, яка пропонує виокремлювати такі основні права людини, що забезпечують різні сфери її життя: особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні, культурні [5, с. 132].

В умовах розвитку державності України ключове місце належить формуванню правової системи, в якій одним із основних елементів є права людини з позицій як внутрішньодержавного, так і загальносвітового значення. Удосконалення законодавчої бази в цьому напрямі є одним із основних пріоритетів у розвитку правової держави.

На українському просторі складність розв'язання проблеми прав людини полягає:

1) у матеріальному аспекті, який є багатовимірним і ключовим, адже загальноновизнано, що основою будь-яких суспільних відносин є економічний фактор;

2) зі вступом України в європейські структури виникають проблеми, пов'язані з приведенням українського законодавства у відповідність до міжнародного, зокрема до європейського, законодавства. Ця проблема є надзвичайно гострою, вона відтворює багато важливих сутнісних питань. Складність зумовлена ще й тим, що на сьогодні правова система України перебуває на етапі інтенсивного розвитку;

3) спостерігається велика кількість неврегульованих питань у сфері особистих, політичних, соціальних, культурних, економічних прав. Зокрема, у сфері особистих прав – питання невтручання в особисте життя, у сфері соціальних прав – проблема права на житло, у сфері культурних прав – питання права інтелектуальної власності та її захисту, у сфері економічних прав – право на працю та право приватної власності та механізми їх реалізації, у сфері політичних прав – право громадян змінити владу мирним шляхом, право мітингів і демонстрацій та низка інших питань, які містять елементи неврегульованості.

Для вітчизняної правової науки надзвичайно важливим є з'ясування сутності, функцій, структури, особливостей формування, розвитку правової системи у зв'язку з розв'язанням проблем прав людини в умовах демократичної, соціально-правової держави, а також комплексне дослідження з проблеми інтеграції країн романо-германського правового блоку в умовах глобалізації, визначення місця та ролі України в цих процесах, що сприяють розвитку демократії на сучасному динамічному етапі її історії.

На нашу думку, на сучасному етапі розвитку правових систем у сфері правозастосування щодо захисту прав і свобод людини актуальними залишаються такі дві проблеми: взаємний вплив романо-германської та англосаксонської правових систем і проблема юридичної відповідальності держави перед людиною у сфері забезпечення та гарантування прав людини.

З огляду на вказане актуальним вбачається аналіз співвідношення природно-правових і державно-правових засад у романо-германській та англосаксонській правових системах, який має базуватися на порівнянні основних ознак цих правових систем. Так, романо-германська правова система побудована на принципах позитивізму, за якими нормативно-правовий акт є основною зовнішньою формою (джерелом) права. Утворена і підтримується в кожній країні ієрархія нормативно-правових актів має важливе значення для впорядкування процесів правотворчості та правозастосування, створення і підтримки режиму законності та конституційності. В англосаксонській правовій системі, на відміну від романо-германської, основним джерелом права є судовий прецедент, провідна роль у правотворчості належить судам, на першому місці перебувають не обов'язки, а права людини і громадянина, які захищаються насамперед судом.

У сучасних умовах глобалізації спостерігається тенденція зближення правових систем. Традиційні правові інститути романо-германської правової системи зазнають впливу прецедентно-правової судової практики. Водночас спостерігається вплив позитивістської правової системи на прецедентно-правову. Основними причинами сприйняття законодавчих актів правовими системами країн загального права є: необхідність сталого законодавчого врегулювання судового рішення; створення умов, за яких практика судового контролю перебуває в неупередженості від судових рішень; забезпечення більш ефективного захисту прав людини. Визначальним фактором у цьому процесі є загальнолюдські засади, які відображають рух до визнання людини однією з вищих цінностей цивілізації.

Останнім часом на доктринальному рівні обговорюється поява деяких ознак формування прецедентного права в Україні. Такі тенденції пов'язані з необхідністю тлумачення правових норм, неоднозначних для застосування. Вважається, що судовий прецедент щодо прав людини сприяє становленню конституційної демократії та забезпечує принцип безпосередньої дії норм про права й основні свободи людини незалежно від конкретизуючого законодавства. Водночас стверджувати про наявність тенденції формування прецедентного права в Україні передчасно, оскільки правова система нашої країни не має достатніх ознак формування прецедентно-правових відносин. Правова система в Україні перебуває на стадії становлення, і нав'язування прецедентно-правових інституцій може призвести до негативних наслідків. Факт визнання Україною юрисдикції Європейського суду з прав людини, в діяльності якого спостерігаються ознаки прецедентного права, не є достатньою підставою говорити про такі ж ознаки в правовій системі України [6].

Рішення проблеми юридичної відповідальності держави перед людиною щодо захисту прав і свобод людини лежить у з'ясуванні змісту прав людини й громадянина, які відрізняються один від одного. Права людини випливають із природного права, а права громадянина – із позитивного права. Ці дві площини не повинні протиставлятися одна одній. Говорячи про основне завдання конституційно-правового регулювання прав і свобод людини та громадянина, треба визнати ці права і надати з боку держави гарантії дотримання і забезпечити їх захист.

Варто зазначити, що свободи людини і громадянина становлять інститут конституційного права, який містить норми, які визначають взаємини держави і людини. Тому, як вважають П. Рабінович і М. Хавронюк, гарантії реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина – це умови та засоби, принципи й норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою

виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них із метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина [7, с. 246].

Правові (юридичні) гарантії реалізації прав та свобод людини і громадянина, до яких відноситься і юридична відповідальність – це встановлені державою із наданням їм формальної (юридичної) обов'язковості принципи та норми, які забезпечують здійснення зазначених прав та свобод шляхом належної регламентації порядку їхнього здійснення, а також їх охорони і захисту.

Важливого характеру в сучасному правовому вимірі набула юридична відповідальність держави перед людиною. Вона визначається як застосування в особливому процесуальному порядку до людини, яка вчинила правопорушення, засобів державного примусу, передбачених санкцією правової норми [8, с. 502].

Н. Оніщенко зазначає, що проблема відповідальності держави перед людиною – це проблема відповідних правовідносин (конституційних, цивільно-правових тощо), у яких держава проте має виступати не суб'єктом особливої значущості, а суб'єктом – відповідальною стороною. Це і є правові відносини рівних сторін, у яких держава має низку переваг перед людиною [9, с. 360].

Специфіка юридичної відповідальності держави щодо гарантій реалізації і захисту прав та свобод людини і громадянина полягає у забезпеченні шляхом гарантування виконання органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами своїх обов'язків, що кореспондують зазначеним правам та свободам. Однією з ланок юридичної відповідальності держави перед людиною та гарантією реалізації прав і свобод людини та громадянина є кримінальна відповідальність посадових і службових осіб. Це стосується передусім сфери реалізації прав громадян. Оскільки ці права не є природними, а надаються державою, при їх здійсненні громадяни не мають пріоритету перед державою як іншим суб'єктом відповідних правовідносин. Посадові ж особи, які діють від імені держави чи органів місцевого самоврядування, користуються специфічними владними правами і мають реальну можливість зловживати ними фактичним невизнанням чи ігноруванням того чи іншого права людини і громадянина, або незаконним обмеженням цього права, або порушенням процедури його обмеження тощо [7, с. 281].

У зв'язку з сучасними суттєвими трансформаційними змінами у світі, переглядом останнім часом заходів безпеки на європейському континенті, де Україна опинилася у центрі подій, а також із поглибленням демократичних перетворень в Україні варто очікувати появи фундаментальних наукових досліджень із взаємної юридичної відповідальності держави і людини не тільки в напрямі дотримання прав та свобод людини і громадянина, а й у більш широкій сфері їх взаємодії [10, с. 143–147].

Отже, на основі зазначеного можна зробити такі висновки.

1. Визначальним фактором у сучасних умовах глобалізації та тенденції зближення правових систем у напрямі взаємного впливу англосаксонської і романо-германської правових систем є загальнолюдські засади, які відображають рух до визнання людини однією з вищих цінностей цивілізації.

2. Захист прав людини сьогодні є одним із критеріїв ефективності влади, оскільки кожна людина має право домагатися від держави захисту свого порушеного права. Держава, зі свого боку, згідно з задекларованими на конституційному рівні гарантіями, повинна гарантувати ефективний засіб правового захисту, насамперед у формі незалежного і неупередженого правосуддя.

3. Сучасні умови розвитку України, її прагнення приєднатися до європейського товариства цивілізованих країн, необхідність виконання міжнародних зобов'язань є тими основними факторами, які визначають юридичну відповідальність української держави стосовно забезпечення захисту основних прав і свобод людини та громадянина, створенню засобів і процедур, вироблення відповідних механізмів у цьому напрямі.

Використані джерела

1. Рабінович П. М. Права людини і громадянина в Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович // Праці львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України. – 1997. – Сер. II. – Вип. 1. – С. 7–10.

2. Панкевич П. М. Межі державної діяльності і межі прав людини (деякі вихідні положення) / П. М. Панкевич // Проблема державотворення та захисту прав людини в Україні : матеріали III регіональної наукової конференції (м. Львів, лютий 1997 р.). – Львів : Львівський державний університет ім. Івана Франка, юридичний факультет, 1997. – С. 47–52.

3. Нерсисянц П. М. Права человека в истории политической и правовой мысли (от древности до декларации 1789 г.) / П. М. Нерсисянц // Права человека в истории человечества и в современном мире : материалы конф., 1988 г. / отв. ред. Е. А. Лукашева. – М. : АН СССР. Институт государства и права, 1989. – 147 с.

4. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини / М. Антонович. – Київ : «KM ACADEMIA», 2000. – 262 с.

5. Лукашева Е. А. Права человека : учеб. для вузов / Е. А. Лукашева. – М. : Норма, 2000. – 561 с.

6. Шемшученко Ю. С. Порівняльне правознавство (правові системи світу). Права людини як одна із сутнісних характеристик романо-германської правової системи : монографія / Ю. С. Шемшученко, О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко [та ін.] ; відпов. ред. О. В. Зайчук, наук. ред. Н. М. Оніщенко. – Київ : Парламентське видавництво, 2008. – 488 с.

7. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – Київ : Атіка, 2004. – 464 с.
8. *Теорія держави і права*. Академічний курс : підруч. / відп. ред. О. Зайчук, наук. ред. Н. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
9. Шемшученко Ю. С. Дія права: інтегративний аспект. Розділ: Захист прав та свобод людини у сфері дії права : монографія / Ю. С. Шемшученко, Н. М. Оніщенко [та ін.] ; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – Київ : Юридична думка, 2010. – 360 с.
10. Васецький В. Ю. Інтеграційні процеси в Україні в контексті юридичної відповідальності держави перед особою по забезпеченню прав і свобод людини / В. Ю. Васецький // Альманах права. Ціннісно-правові засади інтеграційних процесів в Україні. – Вип. 6. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. – С. 143–147.

Васецький В. Ю. Права людини як сучасна тенденція розвитку демократичних держав

У статті досліджено сучасний період розвитку суспільства з позицій захисту прав людини. Зазначено, що захист прав людини є визначальним фактором зближення правових систем світу. Основна увага приділяється зближенню природно-правового і позитивно-правового напрямів. Зроблено акцент на необхідності юридичної відповідальності держави перед особою. Наголошено на ролі зобов'язань держави у зв'язку з приєднанням України до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: права людини, правова система, юридична відповідальність держави.

Васецький В. Ю. Права человека как современная тенденция развития демократических государств

В статье исследован современный период развития общества с позиций защиты прав человека. Указано, что защита прав человека является определяющим фактором сближения правовых систем мира. Основное внимание отводится сближению природно-правового и позитивно-правового направлений. Сделан акцент на необходимости юридической ответственности государства перед личностью. Подчеркнута роль обязательств государства в связи с присоединением Украины к Конвенции о защите прав и основных свобод человека.

Ключевые слова: права человека, правовая система, юридическая ответственность государства.

Vasetsky V. Human rights as a modern tendency of development of the democratic states

In this paper the modern period of development of a society from a position of protection of human rights is investigated. It is shown, that protection of human rights is the defining factor of legal systems approaches. The basic attention is given to approaches of the Romance-German and Anglo-Saxon legal systems. The accent is made on necessity of legal liability of the state to the person. Obligations in connection with joining of Ukraine to the European court of human rights are underlined.

Key words: human rights, legal system, legal liability of the state.

УДК 342.5

Андрій Михайлович Ващенко,
аспірант юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ І ПОСАДОВИХ ОСІБ ДЕРЖАВИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Правотворчість – це особлива сфера офіційної діяльності уповноважених суб'єктів, що пов'язана з творчим процесом усвідомлення необхідності створення правових норм, вироблення моделі правил поведінки, їх формалізації, закріплення за допомогою прийомів, засобів і способів юридичної техніки у відповідних правотворчих документах. Сучасний етап розвитку правотворчої діяльності в Україні пов'язаний із:

– по-перше, значним збільшенням обсягу правотворчої роботи, що впливає на суттєве збільшення кількості актів правотворчості, якими вводяться нові правові положення, змінюються або скасовуються існуючі;

– по-друге, суттєвою активізацією правотворчості, зокрема правотворчої діяльності державно-владного та самоврядного рівнів, що обумовлено поточними процесами децентралізації влади, розширенням повноважень органів місцевого самоврядування, здійснення адміністративної реформи, особливо в частині утворення об'єднаних місцевих громад та оновлення складів органів місцевого самоврядування в Україні;

– по-третє, поточним процесом реформування більшості сфер життєдіяльності суспільства, де правотворчість являє собою, з одного боку, об'єкт реформування у частині її оптимізації, синхронізації, забезпечення своєчасності та оперативності, підвищення якості тощо, а з другого боку, правотворчість набуває нового призначення як засобу закріплення та здійснення реформування суспільного життя, забезпечуючи регламентацію реформаторських положень, прийняття правотворчих актів антикризового, реформаторського характеру тощо.